

цикли життєдіяльності учня, його здібності, інтереси й нахили;
– бути спрямованими на моделювання освітніх середовищ їх організаційних, методичних і змістових компонентів, які враховують типові та індивідуальні особливості.

Використана література:

1. Державна національна програма “Освіта” /Україна XXI століття/. – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
2. Мадзігон В. М. Проблеми і завдання педагогічної науки в умовах розбудови національної школи / В. М. Мадзігон, М. І. Булда // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 3-9.
3. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Знание, 1996. – 308 с.
4. Павлютенков Е. М. Профессиональное становление молодежи – на научную основу / Е. М. Павлютенков // Школа и производство. – 1990. – № 11. – С. 66-69.
5. Тхоржевський Д. О. Методика трудового і професійного навчання та викладання загальнотехнічних дисциплін : навч. посібник / Дмитро Олександрович Тхоржевський. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1992. – 334 с.

Зикий Г. С. Современные технологии подготовки водителей автотранспортных средств в общеобразовательных учебных заведениях.

В статье анализируется законодательная основа модернизации трудовой, допрофессиональной и начальной профессиональной подготовки старшеклассников. Определены преимущества автотранспортного направления подготовки школьников. Предложены составляющие педагогических технологий подготовки водителей автотранспорта.

Ключевые слова: профильное обучение, педагогические технологии, водитель автотранспорта, профессиональная подготовка.

ZIKIY G. S. Modern technologies of preparation of drivers of vehicles in general educational establishments.

Legislative basis of modernization of labour, doprofessional'noy and initial professional preparation of senior pupils is analysed in the article. Certain advantages of avtotransportogo direction of preparation of schoolboys. The constituents of pedagogical technologies of preparation of drivers of motor transport are offered.

Keywords: type teaching, pedagogical technologies, driver of motor transport, professional preparation.

**Івахненко Т. П.
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

ВПЛИВ ВИХОВНИХ ТРАДИЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖСТАТЕВИХ СТОСУНКІВ (сексуальний аспект)

У статті проаналізовано традиції, які повинні виступати основою формування сексуальної культури молоді. Автор звертає увагу на прогресивні традиції української культури, аналізує сексуальну культуру як важливий компонент загальної культури особистості.

Ключові слова: сексуальна культура, традиції, звичаї, молодь, секс.

Процеси державотворення, що відбуваються в Україні, вимагають системного підходу до проблеми формування сексуальної культури особистості, а саме: урахування етнопсихологічного контексту в царині підготовки кваліфікованих спеціалістів.

Науковий підхід до розгляду етнопсихологічної специфіки соціально-психологічної компетентності індивіда передбачає розуміння особистості як цілісної системи з її професійними, національними, сімейно-побутовими, психологічними та іншими ознаками, які формуються в процесі взаємовідносин людини з іншими людьми, соціальними групами, етнічними спільнотами, в цілому із суспільством [4, с. 54].

Людський індивід у своєму прижиттєвому розвитку відтворює досягнення цивілізації та історії людської культури, зокрема сексуальної. Культура є основою і одночасно результатом поведінки, вона визначає лінію поведінки, і в цьому аспекті стає однією з актуальних тем сучасної науки різного спрямування.

В останні роки тематика, пов'язана з культурним осмисленням людської статі та мотивації її поведінки в педагогічній науці, набуває все більшої популярності. На нашу думку, нині українська педагогіка потребує досліджень, які б не тільки актуалізували погляди вітчизняних педагогів на проблему культури міжстатевих стосунків (сексуальний аспект), але й сприяли швидкому подоланню проблеми сексуального безкультур'я педагогіки. Потрібно замислитися над тим: чи достатня наша система освіти і виховання для того, щоб усвідомити сутність буття, правильно розставити пріоритети кожної людини.

Сьогодні стає дедалі очевидним, що без повернення до українських традицій та засвоєння молодим поколінням їх цінностей не можна побудувати демократичне гуманне суспільство та збагатити його гармонійно здоровими сім'ями. На необхідність звернення до виховного досвіду народу та його духовно-моральних принципів наголошують Декларація про державний суверенітет України, Державна програма "Освіта" ("Україна XXI століття").

Особистість, яка розвивається, формується, не повинна втрачати зв'язок з такими елементами культури, як традиції й звичаї. Функціонування традицій (так само як і звичаїв) забезпечують психологічні механізми "зараження", навіювання, наслідування. Традиції переважно виступають у формі звичаїв, що відтворюють норми взаємодії й забезпечують стійкість поведінково-комунікативної культури [2].

Кожна нація, кожен народ мають свої звичаї, що виробилися протягом століть. Вони впливають на світовідчуття, світосприймання, на духовну культуру народу, на рівень життєвої компетентності особистості.

Студентський вік – це переважно період пізньої юності. Він є важливим етапом онтогенезу, переходом від підліткового віку до періоду самостійного

дорослого життя, формування моральної свідомості, самоідентичності, утвердження ціннісних орієнтацій та ідеалів, стійкого світогляду.

Серед головних проблем зміцнення Української держави важливе місце займає вивчення ролі традиційного педагогічного досвіду українського народу у формуванні сім'янина. Педагогічне значення народних виховних традицій полягає в тому, що вони одночасно є результатом виховних дій народу протягом багатьох віків і незмінним виховним засобом. Через систему традицій кожен народ відтворює свою духовну культуру, свій характер і психологію у дітях.

У працях видатних представників української думки Г. Ващенко, О. Кульчинського, І. Мірчука, Д. Чижевського, Я. Яреми та ін. ми бачимо спробу проаналізувати склад українців як етносу і як нації. Їхні спостереження та праці сучасних дослідників (А. Деркач, П. Гнатенко, В. Крисько, Л. Орбан-Лембрик, В. Павленко, В. Янів та ін.) дають змогу окреслити узагальнені риси, притаманні українському національному характеру, які необхідно враховувати у процесі формування особистості, адже усвідомлення своєї національності, статевої, групової приналежності, знання своїх слабких і сильних сторін, своїх можливостей і ресурсів дають змогу людині адекватно поводитися в тій чи іншій ситуації.

Спроби аналізу ролі родинних традицій у вихованні молодого покоління маємо у працях видатних учених А. Дістервега, І. Гербарта, І Песталоцці, Я. Коменського. Ґрунтовно вивчали родинні звичаї та обряди вчені-етнографи, історики, мовознавці, професійні педагоги і психологи: П. Беринда, М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Потебня, Г. Сковорода, К. Ушинський, П. Чубинський та ін.

Дослідженню культури дошлюбної підготовки, з використанням елементів народної педагогіки, присвятили свої праці науковці Т. Буленко, Л. Бурлачук, Т. Говорун, Т. Демидова, Л. Долинська, О. Кікінеджи, З. Кісарчук, Б. Ковбас, В. Костів, Г. Кіт, В. Кравець, І. Мезеря, І. Трубавіна та ін.

Саме сьогодні молоді України необхідно пізнати і зрозуміти велич нашої народно-традиційної культури, її одвічний гуманізм, щоб врівноважити свої вчинки. У "Велесовій книзі" сказано: "Усе йде по колу, тому ми повинні знати своє минуле".

Мета статті – розкриття ролі традицій з ціллю їхнього вкраплення у міжстатеві відносини сучасної молоді. Показати, що у рамках української етнокультури існувала система сексуальної освіти.

З огляду на сучасний стан суспільства і родини необхідні гармонійне співвідношення новаторства й опори на класичну спадщину, прогресивні традиції національної культури. За нашими переконаннями, процес становлення моральних цінностей і культури особистості, зокрема сексуальної, може бути більш ефективним завдяки використанню народних

та сімейних традицій морального ставлення до протилежної статі.

Сфера статевого взаємину – це розмаїті знання про біологічні, психічні й духовні принципи людського життя. Наші предки набували цих знань протягом тисячоліть саморозвитку, духовного вдосконалення, передаючи їх з покоління в покоління.

Нині ми “заволали” про втрату людяності, про жорстокість дітей. Заговорили про потребу чуттєвого, сексуального виховання молоді. Зрозуміли необхідність звернутися до занехаяного досвіду минулих поколінь. Але наші предки не вивчали сексології! А зберігали чистоту природних інстинктів і в дітях змалку плекали духовність почуттів. Адже духовність у статевих взаєминах – провідна сила, без неї статевий потяг стає самоціллю, у невтоленному бажанні тілесної насолоди люди вдаються до сексуальних збочень, потворств.

Завдяки традиції успадковується культура особиста або суспільна. Від покоління до покоління передаються не тільки рухи, жести, рефлексії, почуття, а й виражені словами релігійні та моральні принципи. Роль традицій у розвитку людства – це розвиток пам’яті кожної окремої людини. Г. Ващенко наголошує, що не володіння цією пам’яттю означає не тільки невідсутність руху вперед, а й взагалі припинення існування, чого допустити не можна. Для цього потрібно повернутися до виховання родинними традиціями.

Саме в сім’ї відбуваються найбільш тісні й найбільш тривалі контакти між різностатевими людьми. У сімейному колі дитина вперше починає ознайомлюватися з певними “чоловічими” і “жіночими” моделями спілкування, неусвідомлено засвоює, а потім наслідує й відтворює їх у взаємовідносинах з іншими людьми. Відомо також, що ті стосунки, які панують у сім’ї, значною мірою впливають на психічний розвиток і здоров’я дітей, на подальші їхні сексуальні установки. Саме приклад батьків та інших дорослих членів сім’ї є першою сходинкою майбутнього рівня сексуальної культури молоді “Живуть між собою, як голубів пара”, “Як чоловік жінку любить, той лиха жінка доброю буде”, “Хоч ох, та вдвох”, “Нема кращого друга, як вірна супруга”.

Народ завжди шанував сім’ю, в якій панує любов і злагода, де шлюб стійкий, побудований на взаємній любові. У таких сім’ях формуються високі моральні якості у дітей, відповідальність за свого ближнього, доброта, чуйність, щирість стосунків, чесність, порядність, людська гідність “Багатством не хвались, а хвались честю”, “Честь честі шлях прокладає”.

Звернувшись до історичного досвіду наших предків, можна побачити, як у рамках української етнокультури існувала система сексуальної просвіти, здебільшого побудована у формі фольклорних ігор. Українська етнокультура розкриває глибинні архетипи уявлення про чуттєвість, зближення, сутність паруння та продовження роду [7, с. 182].

На думку О. Кікінежді у свідомості українців стать є половинним буттям,

а смисл сімейного життя українці вбачають не лише в пошуку іншої половини, але й гармонійному співіснуванні з нею [5, с. 198] “Чоловік та жінка – одна спілка”, “Нащо клад, коли в сім’ї лад”, “Мовчок: розбив тато горшок, а мати два, та ніхто не зна!”.

В останні роки помітною стала тенденція молоді жити “на віру”, коли подружжя не оформлює своїх стосунків юридично. Такі шлюби в українців існували здавна. Колись так жили, як правило, зрілі люди, котрі з якихось причин не брали шлюбу, або овдовіли. Проте сьогодні молодь з меркантильних та морально-психологічних причин часто не хоче офіційно узаконювати свої шлюбні стосунки [9, с. 80].

У молоді потрібно формувати ставлення до статевих стосунків тільки через велике почуття – кохання. Наші предки в коханні виплекали безцінний духовний скарб – зрілу моральність – і передали нам у спадок. Але нинішні покоління загубили предківські критерії вселюдської моралі, запаморочили чистоту своїх душ чужими ідеологемами... У народі кажуть: “Нехай мене той займає, хто кохання в серці має”, “Нехай мене той голубить, а хто вірно мене любить”, “Коли любиш – так женись, а не любиш – відступись”, “Бери жінку в одній льолі, аби була до любові”.

У статевої свідомості українців відсутні ригідні стереотипи маскуліності-фемінності, дихотомічність яких притаманна більшості етносів. Сердечність, м’якість, ніжність чоловіка (“Я ж тебе, милая, аж до хатиноньки сам на руках донесу” або “Як не хочеш, дівчинонько, моєю бути, то дай мені таке зілля, щоб тебе забути”) поєднується з активністю, незалежністю, самостійністю та рішучістю жінки, маскуліні якості якої не зменшують її фемінності [3, с. 97].

Коллективна підсвідомість українців містить чимало статево-рольових настанов, пов’язаних з національною історією та культурою. Краса юнака чи дівчини полягає не тільки у зовнішній миловидності, а й у їхніх внутрішніх людських якостях і вчинках: “Краса до вінця, а розум до кінця”, “Хоч не з красою, аби з головою”, “Не шукай краси, а шукай доброти”, “Поганий на вроду, та гарний на вдачу”, “З красивого лица води не пити”, “Не спаруєш голубки до півня, бо голубка півневі не рівня”, “На красивого чоловіка дивитися гарно, а з розумним жити легко”.

Українці відзначалися чистотою духу, плоті й зрілістю подружнього життя. “Чоловік та жінка – одне тіло, одне діло, один дух”, – такий моральний закон українців. Одвіку в українській народній культурі духовно-тілесна зрілість людини освячувалася традиційним обрядом ініціації: в процесі особливого випробування дівчинка переходила в стан дівочий, а хлопчик допускався в парубоцьку громаду. (Буквальне значення слова парубок – пара з боку, тобто юнак, що має право на пару). Після цього хлопці та дівчата отримували право гуляти на вулиці, на вечорницях, де вони парувалися – обирали одне одного для подружнього життя. Однак у любощах своїх парубки й дівчата “не губили честі” – берегли незайманість

до вінця. Парубоча цнота в українців цінувалася нарівні з дівочою.

Гордістю кожної української дівчини є її коси: “Коса – дівоча краса”, “Дівка без коси не має краси”. Коси дівчини, як і вінок на голові, символізують її молодечу красу, дівочу невинність (цноту) і честь, що належить до найвищих її моральних репрезентантів доленосного характеру: “Честь дівоче щастя береже”. Юнка, яка втратила дівочу невинність, уже не вартує того, щоб називатися дівчиною. Про неї кажуть: “Ні дівка, ні жінка – людська поговорка”.

Збереження “калини”, тобто дівочої цноти, у традиційних поглядах українців належить до найвищих моральних цінностей молоді. Так, у весільних піснях співають:

*А в лузі калина, а в лузі калина увесь луг закрила.
Доброго батька дитина ввесь рід звеселила.
А з калиночки дві квіточки говорили люде,
Що Ганнуся недобрая буде, а вона добресенька,
Як рожка повнесенька.
Ой квітами да постіль шита,
Чи не будеш, да Марусю, бита?
“А я цього не боюся,
По постелі да покочуся
Із сорома да вихоплюся” [10].*

Вулиця, досвітки, вечорниці дисциплінували, зобов’язували не бути “на людських язиках”, тобто заручитися гарною думкою про себе, сприяти формуванню життєво необхідних на різних вікових етапах потреб особистості. Таким чином формувалися спільні ідеї, погляди, звички, що становлять об’єднуючу творчу психологічно-національну внутрішню силу особи [8, с. 88].

В основі народних розваг молоді передбачалося і статеве виховання. В. Борисенко наводить цікаві рядки зі своєї статуту парубочої громади: “Будемо ж, браття, гуляти чесно, тихо та смирно, як і слід чесному й поважному парубоцтву, так, як гуляли наші діди й батьки. Господиню на вечорницях поважать і шанувать, як матір, з дівчатами обходиться з повагою, не забувать, братця, що чесна дівчина – то є краса і честь усього села” [1].

Народна педагогіка засуджувала статево розпусту (“У гуляки діти вовкулаки”), “Розпусник гуляє – гнилу душу має”). З батьків провина за помилки у статево вихованні теж не знімалася (“Оце на тобі, моя ненько, за твою науку: колихала ти мене, колихай й онуку”, “Гайка-лайка пішла на долинку, принесла дитинку: “Оце тобі, тату, за твою науку: сядь собі у запічку, колиши онуку””).

Українська фамілістика тепер, як і колись, пильно береже честь і гідність подружніх стосунків – як запоруку міцної і здорової родини [6, с. 141] “Не заглядайся на чужих жінок, бо свою згубиш”, “Той сам себе губить, хто чужую жону любить”, “Сім’я міцна – горе плаче”.

Чистота відносин української молоді, традиційно наповнена відповідними емоціями, стриманість насамперед чоловіки вимагає від нього великої творчості та значного напруження, спрямованого на те, щоб вільно володіти і керувати своїм тілом, підпорядковувати це зусилля більш високим цінностям. Якщо кохаєш, то дбаєш насамперед про добро для іншої людини “Батьки глядять дочку до вінця, а чоловік жінку до кінця”.

Таким чином, ми прийшли до таких висновків: народні традиції можна вважати одним із засобів формування сексуальної культури молоді. Вони є багатофункціональним явищем, яке сприяє утворенню і зміцненню необхідних сімейних зв’язків, збагачення змісту міжстатевого спілкування і спрямуванню на підвищення ефективності формування моральних цінностей молоді.

Застосовуючи елементи етнопедагогіки та етнокультури у вихованні молодого покоління, ми передаємо їм історичний досвід народу, його здобутки.

Висновки. Зазначене вище актуалізує роль просвітницької діяльності педагога зі студентом для покращання пізнавальної сфери стосовно формування їх сексуальної культури, що є однією з головних умов підготовки молоді до сімейного життя.

Таким чином, у процесі формування сексуальної культури молоді засобами українських традицій доцільно врахувати такі їх особливості:

– головний показник щасливого шлюбного життя – знання: “Вік живи – вік учись”, “Мудрим ніхто не вродився, а навчився”, “Знання робить життя красним”, “Вчення в щасті украшає, а в нещасті утішає”;

– почуттєва значущість у виборі шлюбного партнера: “Любиш – люби, а не любиш – не води”;

– розсудливість у виборі шлюбного партнера: “Поспішився – оженився і в біду зразу звалився”, “Ішов, ішов дорогою та і в яму впав, любив, любив хорошую та й плюгаву взяв”, “Заміж іти – не дощову годину перестоять”;

– облагородження шлюбних взаємин між чоловіком і дружиною (батько слугує взірцем шанобливого ставлення до жінки-матері, яка здебільшого терпляча, слухняна, сором’язлива, ніжна, працьовита): “Без сім’ї, без роду – хоч з моста та в воду”, “Сім’я міцна – горе плач”, “Після матері шануй жінку”, “Чоловік у домі – голова, а жінка – душа”;

– святе дотримання подружньої вірності (вірність українських жінок здавна славилася в усьому світі): “Куди голка, туди й нитка, куди чоловік, туди й жінка”, “І в лиху годину не кидай дружину”;

– рівноправність становища української жінки в сім'ї: “Чоловік – голова сім'ї, а жінка – шия: куди поверне, туди голова й дивиться”, “Жінка без чоловіка, як піщинка у річці”, “Хата без господині порожня зсередини, а без господаря – знадвору”.

Сексуальна культура – це сума багатьох складників. Важливим її елементом є емоційне багатство особистості, взаємна ніжність. Людина високої культури вміє надавати своєму почуттю різні відтінки, здатна знаходити високі засоби для вираження кохання: “Любов, як перстень, не має кінця”, “Душа душу чує, а серце серцю вість подає”.

Ніколи не пізно повернутися до першоджерел, до істинних зразків лицарських відносин парубочих і дівочих товариств, до відродження кращих народних традицій.

Педагогові передусім самому варто опанувати цю спадщину і знайти оптимальні форми, методи, засоби з метою її передачі молоді. Наповнення навчальних курсів народно-педагогічним матеріалом сприятиме формуванню культури (і сексуального аспекту також) дошлюбного спілкування, що дасть змогу молодим людям згодом створити міцну сім'ю. Тому перспективними є розробка моделі сексуальної культури, вивчення народно-педагогічних надбань у цій сфері культури, дослідження й поглиблення методологічних напрацювань у напрямі формування сексуальної культури молоді.

З цією метою в навчально-виховному процесі слід широко використовувати різноманітні види самостійної пізнавальної діяльності студентів: підготовка виступів, поглиблене висвітлення окремих питань, аналіз певних інтимних ситуацій, розв'язування конкретних завдань та ін.

Використана література:

1. *Борисенко В.* Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. – К., 2000. – 191 с.
2. *Будник О.* Формування народознавчої компетенції дитини: родинні виховні традиції та сучасність / *Будник О., Назарчук Л.* // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. XXII – XXIII. – 338 с.
3. *Говорун Т.* Шлюбно-сімейна звичаєвість українців // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. 6. – С. 92-100.
4. Етнопедагогічна складова процесу формування компетентності молодших школярів : навчально-методичний посібник / за ред. О. Будник. – К.-Івано-Франківськ, 2009. – 448 с.
5. *Кікінежді О.* Етнопсихологічні особливості еротичної культури українців // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. 6. – С. 190-199.
6. *Кім Г.* Українська народна педагогіка. Курс лекцій : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / *Г. Кім, Г. Тарасенко.* – Вінниця : ПП “Едельвейс і К”, 2008. – 302 с.
7. *Костів Б.* Родинна педагогіка : у 3 т. – Том I : Основи родинних взаємовідносин / *Костів Б., Костів В.* – Івано-Франківськ, 2006. – 288 с.
8. *Костів В.* Народно-педагогічні ідеї минулого у формуванні сучасного сім'янина. – Івано-Франківськ, 1996. – 194 с.
9. Родинна педагогіка : навчально-метод. посібник / *А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексєнко* [та ін.]. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
10. Режим доступу : <http://www.slovprosvity.com.ua>

ИВАХНЕНКО Т. П. *Влияние воспитательных традиций на формирование культуры межполовых отношений (сексуальный аспект).*

В статье проанализированы традиции, которые должны быть основой формирования сексуальной культуры молодежи. Автор обращает внимание на прогрессивные традиции украинской культуры, анализирует сексуальную культуру как важный компонент общей культуры личности.

Ключевые слова: сексуальная культура, традиции, обычаи, молодежь, секс.

IVAKHNENKO T. P. *The influence of pedagogical traditions on the forming of intersexual relationship's culture (the aspect of sexuality).*

The article analyzes the traditions that must come forward as the basis of formation of sexual culture of young people. The author draws attention to the progressive traditions of the Ukrainian culture, examines the sexual culture as an important component of the overall culture of a person.

Keywords: sexual culture, traditions, customs, youth, sex.

Кайдалова Л. Г.
Національний фармацевтичний університет

ПІДВИЩЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА

У статті обґрунтовано необхідність підвищення педагогічної майстерності та педагогічної культури викладачів вищих навчальних закладів. Автором запропоновано досвід підвищення кваліфікації викладачів, ефективні форми та методи.

Ключові слова: підвищення кваліфікації, педагогічна майстерність, педагогічна культура.

Сучасні процеси реформування вітчизняної вищої освіти, її гармонізація з європейськими стандартами та рекомендаціями, посилюють вимоги до якості підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах, до пошуку та впровадження ефективних форм і технологій підвищення рівня підвищення кваліфікації викладачів, їхньої педагогічної майстерності та педагогічної культури.

Мета статті – розглянути питання підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів, їх педагогічної майстерності та педагогічної культури.

З метою визначення рівня педагогічної майстерності та готовності працювати в сучасних умовах реформування системи вищої освіти у вищих медичних та фармацевтичних навчальних закладах України, нами було проведено опитування викладачів, яке дало змогу зробити висновок, що у викладачів: різний рівень знань нормативно-методичних документів про вищу освіту та володіння методами навчання, різна готовність працювати творчо та впроваджувати педагогічні технології у професійну підготовку майбутніх фахівців; недостатній рівень знань та вмінь з педагогічної психології, психології спілкування, педагогіки вищої школи, педагогічної